

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Etika ve filozofii Immanuela Kanta

Jaroslav Honzák

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Etika ve filozofii Immanuela Kanta

Jaroslav Honzák

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Poděkování:

Velmi děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Miloši Kratochvílovi, Ph.D., za jeho cenné rady, inspiraci, připomínky, trpělivost a metodické vedení bakalářské práce. Děkuji zároveň pedagogům a pedagožkám katedry filozofie na FF ZČU za jejich velkou motivaci a inspiraci k mému studiu, která mne dovedla až k realizaci této bakalářské práce. Můj velký dík patří také rodičům za jejich ochotu a pomoc. Bez nich bych se nemohl kvůli praktickým důvodům zdaleka věnovat studiu a psaní bakalářské práce natolik, jak mi bylo umožněno. Děkuji rovněž některým kolegyním za podporu a vzájemnou spolupráci, která nás provází během celého studia. Poděkování patří také mému zaměstnavateli, který mi ochotně vychází vstříc k mé další realizaci v dosažení vzdělání.

Jaroslav Honzák

Obsah

ÚVOD	1
1 KANTOVA ETICKÁ FILOZOFIE	3
1.1 KANTOVA KRITIKA, MOTIVACE A INSPIRACE V MORÁLNÍM MYŠLENÍ	3
1.2 ČISTÝ A PRAKTICKÝ ROZUM V KANTOVĚ FILOZOFII	5
1.2.1 <i>Problematika čistého rozumu</i>	6
1.2.2 <i>Analytické a syntetické soudy</i>	8
1.2.3 <i>Problematika praktického rozumu</i>	10
1.3 VŮLE V KANTOVĚ ETICKÉM KONCEPTU	11
1.3.1 <i>Dobrá vůle</i>	12
1.3.2 <i>Autonomie a heteronomie vůle</i>	13
1.3.3 <i>Svoboda vůle</i>	15
1.4 POVINNOST A NÁKLONNOST JAKO MOTIVY JEDNÁNÍ	16
1.5 PRINCIPY CTNOSTI, BLAŽENOSTI A MRAVNOSTI	17
1.5.1 <i>Ctnost v kontextu dobra</i>	17
1.5.2 <i>Blaženost jako účel člověka</i>	18
1.5.3 <i>Povaha Kantovy teorie mravnosti</i>	20
1.5.4 <i>Účel mravnosti</i>	21
1.6 MAXIMA A PRAKTICKÝ ZÁKON	22
1.7 HYPOTETICKÝ A KATEGORICKÝ IMPERATIV	24
2 KANTOVA POLITICKÁ FILOZOFIE	28
2.1 OBECNÁ STRUKTURA KANTOVY POLITICKÉ FILOZOFIE	28
2.2 KANT JAKO OSVÍCENSKÝ MORALISTA	29
2.3 KANTOVY CHARAKTERISTICKÉ DOBOVÉ POSTOJE	30
2.4 MORÁLKA A DĚJINY LIDSTVA V PŘÍRODNÍM KONTEXTU	32
2.5 VÝVOJ LIDSKÉ SPOLEČNOSTI K VĚČNÉMU MÍRU	34
2.6 PROBLEMATIKA VÁLEČNÉHO STAVU	35
2.7 PROBLEMATIKA POLITIKY, MORÁLKY A PRÁVA	37
ZÁVĚR	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	42
RESUMÉ	45

ÚVOD

Uvažuji o etice jako o vrcholné filozofické disciplíně. Etické cítění, snaha o pochopení samotné existence, zamyšlení se nad vlastním životem, nad společností a lidskou civilizací, to vše mne motivuje již mnoho let. Vnitřní hlas, který mne nutí přemýšlet o svém jednání a o jednání člověka vůbec. O podstatě a problematice otázky dobra a zla a o tom, co to vlastně morálka je.

V minulosti jsem se zabýval především východní filozofií. Směry včetně taoismu, buddhismu, džinismu a některých odnoží hinduismu mne přivedly k zájmu hledání mravnosti. Velmi mne zaujala např. náboženská zásada Ahinsá, která se z dnešního pohledu může jevit velice biocentricky. Její heteronomní a antropocentrický účel, sloužící k dosažení lepší karmy, jsem nevnímal jako primární, ale soustředil jsem se na její myšlenku nenásilí, soucit ke všemu živému, úctu k přírodě a na umírněnost v žádostivostech a potřebách člověka v zájmu jednoduchého a hlubokého života. Obdivoval jsem Indii jako kolébkku této moudrosti a toužil jsem ji navštívit, což se mi posléze podařilo. Tato krásná a rozporuplná země po té už nezůstala v mých očích tak idealizována. I přes hermeneutický kruh předrozumění, spočívající ve dlouhodobém studiu zvyků a tradic Indie, jsem nebyl na přímou konfrontaci s tak odlišným světem plně připraven. Není nad zkušenost. A to si dovoluji tvrdit na počátku práce, která bude zaměřena na dílo velikána filozofie Immanuela Kanta, který právě převahu zkušenosti ve své filozofické koncepci kriticky napadal. Nejlépe to lze asi vyjádřit Leibnizovými ironickými slovy: „*Všechno poznání pramení ze zkušenosti. Ano! Kromě rozumu samého.*“¹

Na samotnou Kantovu filozofii měl vliv především rozkvět novověkého myšlení a také období osvícenství. Kant se nechal inspirovat mimo jiné např. skepticismem Davida Huma, který ho motivoval ke kritice metafyziky. Rozumět vnější přírodě se učil od slavného fyzika Isaaca Newtona a chápat lidskou přirozenost mu pomáhal francouzský osvícenec Jean-Jacques Rousseau. A právě k Rousseauově dílu se vztahuje vtipná příhoda. Kant, jakožto muž zásadový a dodržující své každodenní rituály,

¹ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 18.

byl zaujat studiem jeho díla natolik, že opomenul pravidelnou odpolední procházku, čímž porušil svůj rigorismus, kterým byl vyhlášený. To, že se tato bagatelní příhoda humorně ujala, jen dokresluje Kantovu zvláštní a pedantskou povahu.¹

Kant ve svém bádání vyslovuje čtyři zásadní otázky, které odrážejí obrat od objektu k subjektu, tzv. Koperníkánský obrat. 1. Co mohu vědět? 2. Co mám konat? 3. V co smím doufat? 4. Co je to člověk? Tímto přístupem Kant revolučně změnil celou dosavadní filozofii, která se po jeho zásahu stala už navždy jiná.² I z tohoto důvodu jsem si vybral téma své bakalářské práce zaměřené na Kantovu filozofii, neboť jsem při jeho výběru uvažoval o nějakém zlomovém momentu v dějinách filozofie, nejlépe v souvislosti s etikou. Koncept Kantovy morální filozofie je navíc jednou z nejvíce rozpracovaných teorií etiky vůbec, čímž mne rovněž zaujal.

Na rozdíl od mnoha Kantových současníků i předchůdců je Kantova morální filozofie jiná v tom, že se snaží nalézt trvajících mravní podstatu člověka. Kant nadřazuje mravní zákony nad čas a místo, nad kulturu a tradice. Hledá obecnou mravnost v lidské přirozenosti. Takovou mravnost, kterou by mohl považovat za všelidsky platnou.³

V bakalářské práci se budu zabývat především výkladem termínů a jejich významů v Kantově morální filozofii. Zároveň definuji pojmy v obecnější rovině Kantovy filozofie, neboť jsou nutné pro pochopení vztahů mezi čistým a praktickým rozumem, které s Kantovou morální filozofií přímo souvisí. Následně se zaměřím na Kantovu politickou filozofii a na zajímavé Kantovy eticko-politické postoje, ovlivněné dobou a prostředím, ve kterých tento myslitel žil a působil. Cílem mé práce je kompilace a zmapování principů Kantovy morální filozofie ve světle racionalistických a empirických úvah a následná komparace principů teorie morálky a politické praxe.

¹ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 16.

² CORETH, E. a SCHÖNDORF, H. *Filozofie 17. a 18. století*, s. 217.

³ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 15.

1 KANTOVA ETICKÁ FILOZOFIE

1.1 Kantova kritika, motivace a inspirace v morálním myšlení

Etika není pouhou teoretickou disciplínou, která se těší pouze zájmu filozofů a myslitelů. Je to faktor dotýkající se obecně všech lidí, podle Kanta dokonce všech potenciálních rozumných bytostí. Někteří moderní myslitelé překračují tyto mezilidské vazby i vztahem k veškeré přírodě nerozumné a našeho zacházení s ní. Jsou přesvědčeni o tom, že pokud má být svět v určité symbióze a harmonii, které jsou nezbytnými podmínkami ke spokojenému a plnohodnotnému lidskému životu, je naší povinností jednat zodpovědně a ohleduplně jak k sobě samým, tak ke svému okolí.

Karl Jaspers interpretuje Kanta ve svém stejnojmenném spise tvrzením, že je morální zodpovědnost vnitřním bojem každého z nás, neboť žádný člověk není přírodou obdařen dokonalostí. Kant nazývá až čirou hloupostí víru ve vrozenou dobrotu duše. Naopak klade důraz na neustálou kontrolu našeho jednání v závislosti na povinnosti k zákonu. My sami jsme tvůrci naší morálky, vedeni svědomím a rozumem.¹ Obdobné stanovisko rozvíjí též Martin Muránský ve své úvaze věnované Kantově deontologické etice:

„Kantova etika znamená kategorickou závaznost jednání na základě souhlasu se svým svědomím. Takto pochopená závaznost nepřipouští výjimku a činí z nás v každé situaci bytosti, které jsou plně zodpověděny za své skutky a jednání, nezávisle na tom, jaký jsme měli cíl jednání a co jsme jím chtěli dosáhnout.“²

Kantův výklad etiky přináší zásadní obrat v historii etického myšlení. Svým motivem univerzálnosti a racionálním vysvětlením morálky na základě principů svědomí a rozumu vytváří nový pohled na tuto problematiku v dějinném kontextu. Pohled zrcadlí se stejně jako ostatní Kantova filozofická koncepce v Koperníkánském obratu, v obrácení se od vnějšího světa k vnitřnímu člověku.³

¹ JASPERS, K. *Kant*, s. 67.

² MURÁNSKÝ, M. *Kantova deontologická etika*, in REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 330.

³ Tamtéž, s. 330.

Tomuto Kantovu postoji předcházet vývoj etického myšlení v 18. století, který byl ve znamení rozporu mezi praktickou filozofií rozumu Christiana Wolffa a intuitivní filozofií morálky Francise Hutchesona. Kant stavěl svou praktickou filozofii na vyrovnání se s kontradikcemi racionalistické i empirické tradice obou těchto myslitelů. Wolffova etika vyrůstající z racionalistické tradice se snažila nalézt zásadu univerzálního rozumu jako faktorů ovlivňujícího náš souhlas či nesouhlas k jednání. Wolff se pokoušel vydedukovat princip teoretického myšlení na protikladu pravdy a lži a k nim postavil analogii dobra a zla. Tento pojem dedukce morálního principu se stal nosníkem Kantovy etické koncepce. Vydedukovaným zdůvodněním platnosti nejvyššího morálního principu.¹

Oproti tomu Hutcheson, jako zakladatel antiracionalistické morální filozofie 18. století, tvrdil, že morální soudy nemohou být produkty samotného rozumu, protože rozum nedisponuje ničím, co by nás mělo podněcovat k jednání. Za příčinu našich rozhodnutí Hutcheson považuje účel, který nás k našemu jednání vede. Tuto tezi dále rozvíjí Hume tvrzením, že morální veličiny nejsou pro nás přístupné jako objektivní fakta rozumu, ale jako emotivní a afektované relativní a subjektivní hodnoty. Hume měl vliv na Kantovo filozofické myšlení, avšak nejen tímto tvrzením se stal terčem jeho kritiky.² Kant nesouhlasil např. s Humovým přesvědčením v otázce lidského vnímání a jeho návazném vztahu k jednání. Hume považoval za podstatnou složku zkušenosti asociativní spojování počitků, které nám podle Huma umožňuje akceptovat věcnost a zákonitost toho, co nám zkušenost ukazuje. Kant oproti tomu upozorňuje na původní, ze smyslové zkušenosti neodvozený charakter kauzality. Kant nepřijímá tvrzení, že má vědomí základ v počitcích, představách a asociacích, ale poukazuje na naši schopnost spojovat počitky v průběžnou zkušenost. Kant se zaměřuje na to, co činí z počitků a smyslů předměty tak, jak je vnímáme, ne na počitek jako primární faktor vědomí.³

Kant se nekompromisně stavěl do opozice nejen vůči empirismu, ale také vůči nejrůznějším druhům relativismu, skepticizmu a dogmatismu v dosavadní morální filozofii. Vycházel z předpokladu, že mravní jednání a souzení není záležitostí libovolného rozhodnutí, nebo osobního pocitu, stejně jako není věcí konvence.

¹ MURÁNSKÝ, M. *Kantova deontologická etika*, in REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 330-331.

² Tamtéž, s. 331-332.

³ SOBOTKA, M., MOURAL, J. a ZNOJ, M. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, s. 114.

Domníval se, že je lidské jednání podřízeno jistým závazkům, kvůli jejichž dodržování jsme druhými i sebou samými voláni k zodpovědnosti. Mravní oblast pokládá za překonání subjektivních zájmů a účelů toho, kdo v daném případě jedná.¹

Kantovým cílem bylo rovněž potlačit ambice a tendence rozumu, který by si nárokoval dosažení metafyzického poznání přesahujícího jakoukoli zkušenost, a kriticky odmítá možnost takového poznání.² Rozum by měl odmítnout to, co odporuje jeho pravidlům. Měl by se chopit pouze takových předmětů, které jsou ve shodě s použitím jeho pravidel a odporovat všemu, co je s jeho pravidly v rozporu. Morálka podle Kanta spočívá v podřízení jednání jako takového pod princip rozumu. Rozum považuje za mohutnost pravidel a soudů. Náš rozum je mohutností vytvářet pravidla pro naše jednání. Těmito problémy se Kant zabývá ve svých rozumových kritikách.³ V Kritice čistého rozumu ustanovuje apriorní zásady teoretického rozumu. V Základech metafyziky mravů potom analogicky stanovuje syntetické apriorní zásady praktického rozumu. Toto etické téma později rozvíjí a dovršuje v Kritice praktického rozumu.⁴

1.2 Čistý a praktický rozum v Kantově filozofii

V novověké filozofii se stal rozum aktivní silou zaručující velikost člověka. Kantova filozofie přímo navazuje na klíčové myšlenky novověkých myslitelů inklinujících k rozumu, mezi které patřil např. Descartes, Leibniz či Wolff.⁵

Rozum staví Kant nad úroveň lidské přirozenosti, která byla tradičně spojována se smyslovostí a tělesností už od dob renesance, a jež se ještě více projevuje v osvícenství, ve kterém hraje klíčovou roli rozum i přirozenost. Nebýt podřízen přírodní kauzalitě, v tom Kant vidí hlavní princip svobody člověka a převahu rozumu. Proto své nejrozsáhlejší spisy věnuje právě problematice rozumu. Tato Kantova díla jsou velice obsáhlá a obtížná. On sám si tuto obtížnost uvědomoval, a to především

¹ HÖFFE, O. *Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti*, in CHOTAŠ, J. a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 9.

² THOMSON, G. *Kant*, s.10.

³ KANT, I. *O nejvyšším principu morálky*, in CHOTAŠ, J. a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 139.

⁴ KENNY, A. *Stručné dějiny západní filosofie*, s. 387.

⁵ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 39.

v Kritice čistého rozumu, poprvé vydané v roce 1781.¹ Z důvodu zabránění nedorozuměním a nepochopením, která vznikla po prvním vydání díla, vydává Kant v roce 1783 dodatečné předrozumění této kritice ve spise Prolegomena ke každé příští metafyzice, která se bude moci stát vědou.²

1.2.1 Problematika čistého rozumu

V úvodu Kritiky čistého rozumu Kant promyšleně připouští, že poznání začíná zkušeností: „*O tom, že veškeré naše poznání začíná zkušeností, není vůbec pochyb, neboť čím by jinak měla být probuzena k činnosti poznávací mohutnost, kdyby se tak nedělo díky předmětům, které podněcují naše smysly a samy částečně vyvolávají představy, částečně uvádějí do pohybu činnost našeho rozvažování. Zkušenost je bezpochyby první produkt, který vytváří naše rozvažování, když zpracovává hrubou látku smyslových počitků.*“³

Kant se tedy v Kritice čistého rozumu zabývá jak problematikou empirismu, tak problematikou racionalismu. Jeho transcendentální reflexe ukazuje, že obě pozice mohou být částečně oprávněné. Stanoví však hranice jejich totálním nárokům tvrzením, že smyslové i apriorně rozumové poznání jsou na sobě navzájem závislé a společně umožňují vytvářet naše lidské poznání. Kant souhlasí s racionalistickým pojetím, že veškerá zkušenost předpokládá apriorní formy, které zkušenosti předcházejí a jsou její podmínkou. Ale i na racionalismus dopadá jeho skepse, a to v úvaze o tom, že apriorní formy jsou vztaženy na smyslové vnímání, bez něhož není možné žádné poznání.⁴ Kant však poukazuje na to, že smyslové vnímání je možné jedině a právě proto, že existují tyto a priori formy jako předzkušenostní dispozice čistého teoretického rozumu.⁵

V Kritice čistého rozumu se Kant snaží rovněž vymezit hranice věd. Apriornost času a prostoru je podle Kanta ukázkou toho, jak je možná matematika jako věda. Pro Kanta je důležité zjistit, na jakém principu funguje vědecký statut matematiky, geometrie, fyziky a přírodovědy. Podle něho to umožňuje apriorní časový a prostorový

¹ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 39.

² HEIDEGGER, M. *Fenomenologická interpretace Kantovy Kritiky čistého rozumu*, s. 21.

³ KANT, I. *Kritika čistého rozumu*, s. 33.

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*, s. 138.

⁵ Tamtéž, s. 143.

názor, uložený v našem rozumu, a kategorie, které jsou podle Kanta platné jako obecné zásady.¹ Neméně důležitou disciplínou je logika, která představuje podle Kanta pomyslnou předsň věd. Hranice logiky jsou podle něho přesně určeny tím, že je logika vědou, která dokazuje formální pravidla myšlení apriorního i empirického.²

Pokud se má ve vědách uplatnit rozum, předpokládá Kant, že v nich musí být něco poznáno a priori. Rozumové poznání pak může předměty buď určovat, což je teoretické rozumové poznání, nebo uskutečňovat, což je praktické rozumové poznání. U obou poznání musí být primární čistá část, v níž rozum určuje svůj objekt zcela a priori. Kant uvádí jako příklad teoretického rozumového poznání matematiku a fyziku. Pravdivost předzkušenosních a priori poznatků obhajuje argumentem již zmíněného Koperníkánského obratu. Předpokládá, že kdyby se musel názor řídit uzpůsobením předmětu, nemohl by o něm vědět a priori. Řídí-li se ale předmět uzpůsobený naší nazírací mohutností, potom toto apriorní poznání přijímá.³

Kant vysvětluje tento nový náhled slovy: *„Úkol této kritiky čistého rozumu spočívá v onom pokusu změnit dosavadní metodu metafyziky, a to tím, že v ní po vzoru geometrií a přírodovědců provedeme úplnou revoluci. Je to traktát o metodě, nikoli systém vědy samé, načrtává však zároveň celý její obrys, jak se zřetelem na její hranice, tak pokud jde o celou její vnitřní strukturu. Pokud jde totiž o její hranice, nemůže být objektům v poznání a priori přisuzováno nic, než co myslící subjekt vytváří sám ze sebe, a pokud jde o jeho vnitřní výstavbu, je rozum, vzhledem k poznávacím principům, zcela oddělenou, pro sebe existující jednotou, v níž je každý článek jako v nějakém organizovaném těle kvůli všem ostatním a všechny kvůli jednomu a žádný princip nelze brát s jistotou v jednom ohledu k celému čistému prožívání rozumu.“*⁴

Ve spise Kritika čistého rozumu si Kant klade zásadní otázku, jak je možná metafyzika jako věda. Klást tuto otázku může podle něho výhradně čistý rozum, který je výlučně při sobě a zabývá se sám sebou. Slovo čistý znamená u Kanta oproštěný od jakékoliv předcházející zkušenosti. Čistý rozum je zde chápán jako rozum teoretický. Později v Kritice praktického rozumu je však upřesněn jeho význam jako rozumu

¹ SOBOTKA, M., MOURAL, J. a ZNOJ, M. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, s. 117.

² KANT, I. *Kritika čistého rozumu*, s. 16.

³ Tamtéž, s. 17-20.

⁴ Tamtéž, s. 22.

oproštěného od zkušenosti, ale nikoli už určeného pouze jako rozumu teoretického, nýbrž i jako rozumu praktického, určujícího mravní jednání a jeho normy.¹ Apriorní poznání se podle Kanta vyznačuje nutností a obecností. Čistý rozum je tedy rozum odloučený od zkušenosti a jeho kritikou je podle Kanta možné zkoumání apriorního poznání. Toto poznání Kant nazval transcendentální metafyzikou.²

Výkladem Kantovy metafyziky se zabývá také Martin Heidegger ve své knize Fenomenologická interpretace Kantovy Kritiky čistého rozumu: „*Starý název této vědy, již ohlašuje druh poznání, na které je zaměřena. Jejím prostřednictvím se chce vyjít nad všechny předměty možné zkušenosti, aby se, kde je to možné, poznalo, co naprosto nemůže být jejím předmětem.*“³

Heidegger v tomto spise stanovuje otázku, co ona kritika čistého rozumu znamená. Odpověď můžeme podle Heideggera obdržet pouze v případě, že jsme si vědomi toho, co si toto dílo klade za cíl. Kantovo základní přesvědčení o podstatě filozofie je metafyzické, říká Heidegger. Kritika čistého rozumu není nic jiného než založení metafyziky jako vědy, a tím čisté filozofie vůbec.⁴

1.2.2 Analytické a syntetické soudy

Pro pochopení zásad a priori čistého teoretického rozumu je nutné rozlišovat analytické a syntetické soudy. Soud je logické spojení predikátu a subjektu. Ve všech soudech, v nichž je akceptován vztah nějakého subjektu k predikátu, je tento vztah možný dvojím způsobem: „*Buď predikát B náleží k subjektu A jako něco, co je v tomto pojmu A skrytě obsaženo, nebo B leží zcela mimo pojem A, přestože se s tímto pojmem spojuje. V prvním případě nazýváme soud analytickým, ve druhém syntetickým.*“⁵

Analytické soudy jsou soudy vysvětlující. V racionalistické tradici platilo pravidlo, že každé tvrzení musí být odvozeno z analytických vět, případně na ně musí být převedeno. Analytické věty jsou obecné a nutné soudy nezávislé na a posteriori

¹ CORETH, E. a SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 175.

² KENNY, A. *Stručné dějiny západní filozofie*, s. 365-367.

³ HEIDEGGER, M. *Fenomenologická interpretace Kantovy Kritiky čistého rozumu*, s. 23.

⁴ Tamtéž, s. 22.

⁵ KANT, I. *Kritika čistého rozumu*, s. 39.

poznání, ale předcházejí tomuto poznání přirozeně a priori. Analytické tvrzení v predikátu je zároveň vlastností subjektu.¹

Oproti tomu soudy syntetické jsou považovány za soudy empirické a stávají se empirickými principy poznání. Toto tvrzení je možné vyjádřit slovy, že syntetické věty jsou tvrzení o skutečnosti, jejichž platnost není analyticky determinována, ale pochází ze zkušenosti, tedy a posteriori. A zde se ozývá Kant a prolamuje tato tvrzení pojetím svým, v němž stanovuje, že ani samotné analytické soudy ani syntetické a posteriori soudy nejsou schopny zjednat vědecké poznání. Tuto pravomoc mají podle Kanta pouze syntetické soudy a priori.²

Syntetické soudy a priori nejsou analytické, což znamená, že jejich predikáty vyjadřují širší pojmy subjektů, jež překračují jejich obsah. Tyto soudy nejsou zároveň ani a posteriori, ale jsou vybaveny na zkušenosti nezávislou, obecnou a nutnou platností. Kant ilustruje podobu syntetického soudu a priori na jednoduchém aritmetickém tvrzení kde $5 + 7 = 12$. Číslo 12 není obsaženo ani v čísle 5, ani v čísle 7, ale ve své obecné a platné nutnosti je zřejmé.³ Skrze matematiku nachází Kant paralely jak v geometrii, tak ve fyzice a to vše analogicky postuluje v metafyzice. Má-li být metafyzika možná, musí být založena na syntetických soudech a priori, říká Kant. A odtud už je pro Kanta jen krůček pro použití stejných principů v metafyzice mravů, tedy v Kantově teorii morální filozofie.⁴

Jako kritérium pravdivosti a jistoty ustanovil analytický soud představitel racionalismu Leibniz. Jak již bylo uvedeno výše, racionalisté považovali analytická tvrzení za záruku principů racionalistického poznání. Toto racionalistické stanovisko se stalo předmětem empirické kritiky. Empirismus naopak vycházel ze zkušenosti, která poskytovala pokaždé nové, v subjektu věty ještě neobsažené obsahy, a proto umožňovala a vyžadovala syntetické soudy. Analytické soudy podle Kanta pouze rozvíjejí to, čeho jsme si již před tím implicitně vědomi, a nepřinášejí žádný pokrok v poznání. Syntetický soud skýtá vždy jen danosti jednotlivé a nahodilé v empirickém smyslu. Kant svým argumentem o syntetických soudech a priori nabourává empiricko-

¹ CORETH, E. a SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 183.

² Tamtéž, s. 183.

³ Tamtéž, s. 184.

⁴ Tamtéž, s. 184-185.

induktivní založení odůvodnění věd. Jeho soud není analytický, nýbrž syntetický, a jelikož je a priori a ne a posteriori, jeho syntetické tvrzení se nezakládá jen v jednotlivosti a nahodilosti zkušenosti, ale v předchůdném, na zkušenosti nezávislém vhledu, který se vyznačuje obecnou a nutnou platností.¹

1.2.3 Problematika praktického rozumu

Nejrozsáhlejším Kantovým etickým spisem je Kritika praktického rozumu. Znoj v předmluvě k Základům metafyziky mravů polemizuje o tom, zda Základy metafyziky mravů, jako předcházející důležité, ale méně rozsáhlé dílo, neslouží Kritice praktického rozumu, podobně jako spis Prolegomena ke každé příští metafyzice, která se bude moci stát vědou sloužil obsáhlé Kritice čistého rozumu. Základy metafyziky mravů by v tom případě hrály roli předrozumění a osvětlení etických problémů a terminologie, které jsou později v Kritice praktického rozumu důkladně a systematicky vyloženy podle osnovy Kritiky čistého rozumu. Jako by se v případě Kritiky praktického rozumu snažil Kant vyhnout zklamání, které zažil po prvním vydání Kritiky čistého rozumu, jež nebyla plně doceněna a pochopena. Bolestně se ho dotkla především kritika německého osvícenského filozofa Christiana Garveho, který svou recenzí Kantovi způsobil ránu, jež byla ještě dlouho živá.²

Toto tvrzení však není ničím doloženo a naráží na faktický problém o chronologické uspořádanosti Kantových děl, píše dále Znoj. Pokud by totiž takové tvrzení bylo pravdivé, znamenalo by to, že měl Kant ideu Kritiky praktického rozumu už hotovou a byla by vlastně pouhým druhým dílem Kritiky čistého rozumu. Výsledky mnoha Kantových následovníků a jejich bádání však takové schéma popírají. Praktická filozofie nebyla připojena k teoretické filozofii jako další díl, který byl zpracován, když byla dokončena kritika poznání. Kant už od počátku pracoval i s pojmem rozumu, který nebyl omezen pouze na teoretické úrovni. Tento rozum byl kompetentní i v oblasti praktického jednání. A právě až ve vztahu teoretické i praktické oblasti rozumu můžeme pochopit Kantův pojem rozumu jako cestu k jeho očištné kritice v transcendentální filozofii.³

¹ CORETH, E. a SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 183-184.

² ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 8-9.

³ Tamtéž, s. 11.

Na rozdíl od teoretického užívání čistého rozumu, které se zabývá mohutností poznání, praktické užívání rozumu je jiné. Praktický rozum se zabývá určujícími důvody vůle, které mají objektivní realitu.¹ Rozum považujeme za praktický tehdy, pokud se nezaměřuje na teoretické vědění, ale na praktické mravní jednání a usiluje o stanovení obecných a závazných norem tohoto jednání.²

V úvodu *Kritiky praktického rozumu* Kant podotýká, že se čistý rozum může stát rozumem praktickým, a to nepodmíněně, na rozdíl od empiricky omezeného rozumu. Proto se už nevrací ke kritice čistého rozumu, ale plně se soustředí na vymezení kritiky vůči rozumu praktickému. Kant se zamýšlí nad empiricky podmíněným rozumem, jehož ospravedlnění je možné pouze ve snaze nalezení určujícího důvodu vůle z něho samého. Je to však čistý rozum, jehož poznání je základem praktického užívání, vysvětluje Kant a tudíž se spekulativní myšlení, které je závislé na smyslech nemůže kritice vyhnout.³

Kant tímto tvrzením sleduje seberealizaci jednání na základě svobodné vůle, jež vychází právě z předpokladu, že se čistý rozum sám ze sebe stává rozumem praktickým. Kant zdůrazňuje, že je tato svoboda transcendentální a je odlišná od svobody rozhodování či jednání, a to pro svoji autonomii a sebeurčení.⁴

1.3 Vůle v Kantově etickém konceptu

Mnozí badatelé spatřují ve vztahu k vůli mimořádný Kantův přínos a impuls, který pomohl k dalšímu rozvoji filozofie, ve které hrála vůle významnou úlohu. U Kanta sice ještě nedosahuje vůle takové role v kontextu filozofické problematiky, jako je tomu např. u Fitcha, Schopenhauera či Nietzscheho, ale jistě tyto myslitele svým výkladem vůle Kant ovlivnil.⁵

¹ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 24.

² CORETH, E. a SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 217.

³ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 25-26.

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 76-77.

⁵ HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 27-28.

Ve své interpretaci praktické filozofie vychází Kant z přesvědčení, že je člověk prakticky jednající bytost. Praxe je charakterizována jako uskutečnění cíle, které je však myšleno jako uposlechnutí jistých principů chování představovaných v obecné rovině. Kant usiluje o zodpovězení praktické otázky kritéria, na jehož základě se člověk jako mravně rozumová a zároveň přírodní bytost rozhoduje k jednání. Tímto předmětem je podle Kanta určování vůle. Fenomén vůle tvoří obsahovou charakteristiku Kantovy praktické filozofie, a to především tu její část, jež se vztahuje k člověku jako k jednajícímu subjektu.¹

Morálka, vyplývající z vůle, je neoddělitelnou součástí formy praktického rozumu. Kant tvrdí, že před požadavky morálky nelze uniknout. Morálka je součástí všech bytostí, které jsou obdařeny rozumem a svobodnou vůlí.² Toto nekompromisní stanovisko rozumu Kant obhajuje poukázáním na to, že bychom se měli všichni řídit mravním zákonem, ale říká nám to náš vlastní rozum, takže pravidla, která si rozum vynucuje, si udělujeme sami skrze svou svobodnou vůli. I když bychom se podle Kanta měli za všech okolností podrobit těmto obecným pravidlům, abychom jednali mravně, je nám zachována autonomie ve smyslu být sami sobě zákonodárci. Tento Kantův koncept diferencuje dobré jednání od toho špatného, a to tím, že za dobré je považováno pouze takové rozhodnutí k jednání, které je vedené výhradní poslušností vůči rozumově založeným zákonům. Prakticky je však na vůli člověka, zda bude následovat rozum a jednat mravně, či zvolí cestu opačnou.³

1.3.1 Dobrá vůle

V Základech metafyziky mravů a v Kritice praktického rozumu vymezuje Kant vůli jako substanci dobra. Jediné, co je bezvýhradně dobré samo o sobě, je dobrá vůle. Dobro je obsaženo již v její podstatě. Dobrá vůle si neklade žádné požadavky, cíle ani účely. Podle Kanta vděčíme za tuto vůli rozumu. Rozum nás obdařil něčím, co není dobré jako prostředek k jinému účelu, ale představuje nejvyšší dobro. Dobro, od kterého se každé další odvíjí.⁴

¹ HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 27.

² THOMSON, G. *Kant*, s. 82.

³ SOKOL, J. *Etika, život, instituce*, s. 106.

⁴ KENNY, A. *Stručné dějiny západní filozofie*, s. 387.

Pokud přijmeme absenci jakéhokoli užitku jako účelu dobré vůle, je pravděpodobné, že jejím základem je záměr přírody, dedukuje Kant. Uvažuje o možnosti považovat tento záměr přírody za příbuzný nepodmíněným zákonům např. fyzikálním či matematickým. Kant tuto analogii připouští a na tento popud se táže, proč příroda ustanovila jako prostředníka dobré vůle rozum, a ne instinkt. Pokud by u bytosti nadané rozumem bylo v zájmu přírody její zachování a její blaženost, potom by podle Kanta mnohem lépe posloužil tomuto účelu vrozený instinkt, nežli svobodná vůle založená na rozumovém a svobodném rozvažování. Příroda by skrze instinkt mohla daleko snadněji splnit volbu účelů i prostředků, neboť rozum není plně přizpůsobivý splnit všechny potřeby člověka. Je nám přidělen jako schopnost, která může ovlivňovat naši vůli. V tomto případě však rozum naplňuje podmínku svobody vůle na rozdíl od instinktu a to tím, že se dobrá vůle slučuje s principy přírody tím, že může pomocí rozumu následovat své morální apriorní určení. Rozum determinovaný přírodou poznává své nejvyšší určení a naplňuje jeho vlastní záměr dovršením člověka jako účelu sama o sobě.¹

1.3.2 Autonomie a heteronomie vůle

Morální zákon v Kantově pojetí kategoricky zavazuje vůli k jednání. Motivem tohoto jednání je rozum a obecný praktický zákon. Podle Kanta je tato čistota vůle motivována praktickou ideou, která představuje pravzor, ke kterému se vůle přibližuje. Čistý mravní rozum k tomu nabádá nejen člověka, ale všechny možné rozumné bytosti, jež spojuje vlastnictví rozumu. Podle Kanta je tento rozvoj umístěn v samotném rozumu. Být přesvědčen o pokroku svých maxim jdoucích stále blíže k ideji, to je ta nejvyšší ctnost, které může praktický rozum dosáhnout. Autonomie vůle je princip všech morálních zákonů a povinností odpovídající těmto zásadám. Morální zákon vyjadřuje autonomii čistého praktického zákonu a svobody, která je podmínkou všech maxim, které se shodují s obecným praktickým zákonem.²

Z toho vyplývá, že pokud se čistý rozum může stát sám ze sebe rozumem praktickým a pokud je dostačujícím motivačním důvodem vůle, pak není lidská praxe uvězněna v přírodních kauzalitách či empirických příčinných souvislostech a jeví

¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 57-60.

² Tamtéž, s. 53-56.

se nezávislá na těchto motivech díky své autonomii, která určuje sebe samu jako čistou vůli svými vlastními zákony.¹

Naopak, v případě chtění a příčiny objektu žádosti se stává praktický rozum podmíněný. Závislost na přírodních zákonech, na podnětech a sklonech je heteronomní. Když naše jednání určuje heteronomie vůle, znamená to, že jednáme v přímé závislosti na dané situaci. Taková maxima v sobě nemůže obsahovat všeobecně zákonodárnou formu a podle Kanta tak neodpovídá mravnímu smýšlení. Jejím důvodem k jednání je totiž motivace náklonnosti k nějakému účelu, ne jednání plynoucí z povinnosti.²

Bez povinnosti jako pohnutky jednání není možná dobrá vůle sama o sobě, a proto musí být nezávislá od záměrů či účelů. Pouze autonomie vůle je tedy neoddělitelně spjata s jednáním motivovaným povinností, ze které je podle Kanta jediné možné správné mravní jednání.³

Anzenbacher ve spise Úvod do etiky charakterizuje Kantovo rozlišení autonomie a heteronomie vůle:

„Rozumová vůle určuje sama sebe na základě čistého praktického rozumu. To znamená, že sama sobě dává zákon rozumu jako mravní zákon, konkretizuje ho v povinnosti, a podřizuje se jí. Klade tak sama sebe jako autonomní a dobrou vůli.“⁴

„Vůle, která se nechá určovat empirickými přírodně kauzálními determinismy, určuje zákon jednání v rozporu s rozumem a s povinností na základě náklonnosti, a podřizuje se tomuto zákonu. Tak se stává heteronomní a špatnou vůlí.“⁵

¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 72.

² KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 55-56.

³ Tamtéž, s. 55-56.

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 75.

⁵ Tamtéž, s. 75.

1.3.3 Svoboda vůle

Člověk má možnost svobody vnější a svobody vnitřní. Vnější svoboda se týká jeho jednání, zatímco vnitřní svoboda jeho rozhodování. Svoboda jednání je závislá na fyzických možnostech, svoboda vnitřní na psychické konstituci, vzdělání a našich dovednostech.¹

Kant vysvětluje pojetí svobody v Základech metafyziky mravů tvrzením, že nestačí, přisoudíme-li svobodu naší vůli, ať už z jakéhokoli důvodu, jestliže nemáme dostatečný důvod přisoudit stejnou svobodu i všem ostatním rozumným bytostem. Mravnost je zákonodárná pouze rozumným bytostem a může být odvozena pouze ze svobody jako vlastnosti vůle všech rozumných bytostí.²

Kant v Základech metafyziky mravů píše: „*Pravím tedy, že každá bytost, která nemůže jednat jinak než pod ideou svobody, je právě z tohoto důvodu v praktickém smyslu skutečně svobodná, to znamená, že pro ni platí všechny zákony, jež jsou nerozlučně spjaty se svobodou, a to právě tak, jako by její vůle byla i sama o sobě a pro teoretickou filozofii platně prohlášena za svobodnou. Tvrdím pak, že každé rozumné bytosti, která má vůli, musíme nutně propůjčit i ideu svobody, za níž by jediné jednala. Vůle rozumné bytosti může být její vlastní vůlí jen pod ideou svobody, a tudíž musí v praktickém ohledu být přisouzena všem rozumným bytostem.*“³

Kantovo pojetí svobody tkví v tezi, že se nám díky mravnímu zákonu otevírá svobodná dimenze našeho osobnostního bytí. Možnost svobody ovšem nelze plně pochopit, neboť se nachází za hranicemi naší teoreticky interpretované zkušenosti. Přesto se s ní však setkáváme v zakoušení mravního zákona. Tímto přístupem Kant připouští pozitivní vztah k možnostem, které se vymykají souvislostem smyslového světa a poukazuje na poznatky, jež referují o nadsmyslovém řádu. Tyto poznatky se dotýkají noumenální oblasti.⁴

¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 71.

² KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 109.

³ Tamtéž, s. 109-110.

⁴ HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 47.

1.4 Povinnost a náklonnost jako motivy jednání

Pokud si položíme otázku, co zajišťuje, že je vůle sama o sobě dobrá, musíme hledat odpověď v pohnutkách, které nás motivují k našemu jednání. Tam, kde nás nemotivuje náklonnost, kde naše jednání plyne čistě z povinnosti, tam je podle Kanta místo pro ryzí mravní hodnotu.¹ V Základech metafyziky mravů uvádí Kant příklad osobnosti člověka, který, ač není bezcharakterní, tak je svou přirozeností odměřený a chladný, projevující minimum empatie a přesto tento člověk jedná mravně, protože tak činí z přesvědčení jednat z povinnosti. Kant tvrdí, že právě v tom se zrcadlí prokázání té nejvyšší morálky.²

Vůle je tedy motivována povinností nebo náklonností. Je-li vůdčím principem povinnost, jednáme podle Kanta mravně dobře. Naopak, když je primárním motivem našeho jednání princip náklonnosti, nemůže být naše jednání považováno za čistě mravní. Konáme-li činy, které chceme konat, přestože víme, že bychom je činit neměli, neboť jsou v rozporu s motivem povinnosti, naše jednání v tom případě nemůže být mravní. Mravní kvalita jednání je přímo úměrná mravní kvalitě smýšlení, tvrdí Kant. Mravní kvalitu jednání nelze posoudit podle vnějších projevů, ale podle vnitřního smýšlení vůle. Nejedná špatně člověk, který jedná při dobré vůli.³

Pravidla, jež si nárokuje rozum, Kant ospravedlňuje tím, že poukazuje na to, že je to náš vlastní rozum, a že pravidla, která si vynucuje, si určuje rozumová bytost sama. Tedy i přes podrobení se těmto pravidlům si zachovává svoji autonomii ve smyslu být sám sobě zákonodárcem. Tato promyšlená koncepce jednání rozumové bytosti vedla Kanta k přesvědčení, že dobré rozhodnutí pramení výhradně v akceptaci těchto pravidel rozumu a je rozhodnutím z povinnosti, v tomto případě vůči sobě samému. Do této povinnosti Kant zahrnuje i povinnost poslouchat rozumově založené autority, zejména autoritu panovníka a jeho zákonů.⁴ V první řadě však Kant chápe povinnost jako nevyhnutelnost jednat z úcty k zákonu mravnímu.⁵

¹ KENNY, A. *Stručné dějiny západní filosofie*, s. 388.

² KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 60.

³ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 69-70.

⁴ SOKOL, J. *Etika, život, instituce*, s. 106.

⁵ THOMSON, G. *Kant*, s. 83.

I zajištění vlastní blaženosti, jež nás může svádět k jednání z náklonnosti, je však dle Kanta nepřímou povinností. Je přirozené podporovat svou blaženost, ale je nezbytné tak konat z principu povinnosti, aby naše jednání mohlo být morální. Kant v *Základech metafyziky mravů* přirovnává tuto tezi k biblickému příkazu: miluj bližního svého. Lásku nelze přikazovat jako náklonnost, ale jako zákonodárnou povinnost, uvažuje Kant. Láska je v tomto případě definována jako praktická vlastnost vůle, ne jako emoce.¹

Stejně tak pravidlo: co nechceš, aby ti činili jiní, nečiň ani ty jim, má spojitost s Kantovými ideály. Je zde však rozdíl v tom, že biblické pravidlo vyžaduje určitou empatii a vcítění se jednotlivce do druhého člověka i společnosti, s předpoklady, že to, co mohu chtít já, mohou chtít i ostatní, a že by tedy díky tomuto soucítění měl být motiv našeho jednání takový, aby neublížil nám ani ostatním. Kant však toto pravidlo dogmatizuje a nakládá na člověka povinnost myslet za všechny lidi. Zde však hrozí nebezpečí zobecňování a přenášení našich vlastních představ na druhé. V tom tkví nebezpečí moralizování a modelovosti jednání. Kant si je ale tohoto vědom a sám varuje před tím, aby morálka dávala člověku právo cokoli vymáhat od druhých. Morálka je ve finále dobrovolnou podřízeností jednotlivce, který si ji svobodně zvolí podle svého morálního přesvědčení, ke kterému ho nabádá jeho rozum.²

1.5 Principy ctnosti, blaženosti a mravnosti

1.5.1 Ctnost v kontextu dobra

Idea nejvyššího dobra je Kantem komponována dvěma obsahovými stranami, jež byly předmětem etických úvah již od antické filozofie např. u Platóna a Aristotela. Jsou to ctnost a blaženost. Spojení těchto pojmů v ideu dobra není v Kantově případě myšleno analyticky, nýbrž synteticky. Vztah mezi ctností a blažeností nelze chápat jako příčinný vztah v pozemské rovině. Kant pojímá člověka jako čistou inteligenci v neurčitém čase, a tím vztyčuje vztah obou základních principů ctnosti a blaženosti

¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 63.

² SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, s. 195-196.

do nekonečné perspektivy. Zde se zcela jasně promítá Kantův ontologicko-metafyzický charakter.¹

Kant se zabývá myšlenkou ctnosti z různých úhlů pohledu. Např. pojetím ctnosti u křesťanství, epikureismu či stoicismu. Křesťané nevidí nutné spojení mezi ctností a blažeností. Jsou si vědomi toho, že ctnostná osoba v pozemské rovině nemusí být nutně šťastná, a stejně tak člověk, který je šťastný nenesepodmíněně díky tomu atribut ctnosti. Epikurejci zase přidělují ctnosti úlohu šetrnosti a moudrosti, použitých k dosažení blaženosti, a stoicismus redukuje blaženost na ctnost a interpretuje ji jako sebeovládání a přijímání údělu života s pokorou a klidem.²

Kant tyto teze shledává nedokonalé a tvrdí, že ctnost je především síla jednat podle morálních zákonů, a upozorňuje na to, že nás takové jednání může často přivést i do konfliktu s našimi tužbami a potřebami. Blaženost tedy nemůže být prostou spokojeností ctnosti, protože zahrnuje zároveň uspokojení přirozených tužeb. Ctnost je podle Kanta charakteru noumenálního, zatímco blaženost se jeví jako fenomenální. Kant předpokládá, že pokud máme noumenální vůli, jež je schopna se rozhodovat ve fenomenálním světě, potom musí existovat nějaká transcendentální příčina, která zprostředkovává spojení mezi noumenální vůlí a jejími fenomenálními důsledky. Takto vlastně vyjadřuje i spojení ctnosti a blaženosti. Aby bylo možné toto spojení učinit, musíme podle Kanta předpokládat tuto transcendentální příčinu.³

1.5.2 Blaženost jako účel člověka

Kant se neliší od ostatních filozofů v tom, že přiznává blaženosti status neoddělitelné součásti každé racionálně žijící konečné bytosti. Usilovat o štěstí je neodmyslitelnou součástí tužeb každé takové bytosti.⁴ Podstatným způsobem však určuje rozdíl dvou principů jednání. Principu blaženosti a principu mravnosti. Tyto dva principy je možné tematizovat jako rozdíl mezi jednáním z náklonnosti a jednáním z povinnosti, což je u Kanta zásadní etické dilema.⁵

¹ HÁLA, V. *Impulsy Kantovy etiky*, s. 38.

² BEISER, F, C. *Moral faith and highest good*, in GUYER, P. *Kant and modern philosophy*, s. 600.

³ Tamtéž, s. 600.

⁴ JASPERS, K. *Kant*, s. 68.

⁵ MURÁNSKÝ, M. *Kantova deontologická etika*, in REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 341.

Pod snahou o dosažení blaženosti je nutné si představit vyhraněný lidský cíl. Člověk pro jeho realizaci nachází potřebné prostředky a činí tak, aby dosáhl vlastního uspokojení, úspěchu a dovršení tohoto cíle. Každý člověk touží po štěstí, ale kolik je lidí, tolik je cílů. Kant chápe blaženost v širším slova smyslu, neboť se nespokojuje s maximem blaha pouze v přítomném stavu, ale jako blaženost chápe i spokojenost ve stavu budoucím. Člověk touží po neustálém blaženém stavu a bohužel často nedokáže identifikovat to, co přesně hledá, neboť nelze definovat štěstí. Kant klade důraz na volbu správných prostředků pro jeho dosažení. Uvědomuje si relativitu lidských přání. Táže se, proč si nemůžeme dopředu zajistit všechny prostředky k dosažení spokojenosti s naší existencí. Aby toto ovšem mohl člověk realizovat, musel by znát svůj život z hlediska konečného účtu. Takové sebepoznání však člověk, jako konečná bytost žijící v přítomnosti, nemůže mít. Člověk není schopný na základě nějaké zásady s úplnou jistotou určit, co ho učiní opravdu šťastným, neboť k tomu by musel být podle Kanta vševědoucí. Tak vzniká paradox, že chce každý docílit blaženosti a zároveň ji nemůže přesně identifikovat, netuší, čeho chce vlastně dosáhnout. Blaženost je v kontextu Kantovy etické koncepce pouze principem hypotetického, tedy podmíněně morálního jednání. Závazné morální jednání je ale takové jednání, jehož dominantním motivem je morální jednání kvůli morálnímu jednání samotnému, tvrdí Kant.¹

Jaspers ve svém pojednání o Kantovi uvádí důvody nemožnosti objektivizace blaženosti. Podle něho je relativní pravdivě vymezit, co si kdo přeje, a to z těchto důvodů:

1. *Všechny elementy blaženosti musí být empiricky zažité.*
2. *Maximum blaženosti je nemožné, protože kvantita blaženosti nemůže být ohodnocena.*
3. *Je přirozeností člověka, že jeho tužby nemohou být nikdy plně uspokojeny.*
4. *Blaženost není pouhé potěšení, ale je dáno reflexí, že potěšení a bolest se stávají štěstím a neštěstím.²*

¹ MURÁNSKÝ, M. *Kantova deontologická etika*, in REMIŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 342-343.

² JASPERS, K. *Kant*, s. 68.

V *Kritice praktického rozumu* Kant připouští účel vlastní blaženosti jako maximy každé rozumné bytosti. Přijímána jako praktický zákon však může být pouze s tou podmínkou, že je do ní zahrnuta i blaženost druhých. Zákon blaženosti druhých vychází z toho, že určujícím důvodem čisté vůle je forma všeobecnosti, kterou rozum potřebuje jako podmínku, aby mohl dát maximě sebelásky objektivní platnost zákona.¹

Účel přírody tedy není podle Kanta v rozporu s vlastní blažeností každého člověka. Jeho povinností je však jednat tak, aby blaženost byla zaměřena i na účel ostatních bytostí. Lidstvo by mohlo existovat i bez toho, aby někdo přispíval k blaženosti druhého, logicky zdůrazňuje Kant. V tom případě by z ní ale nesměl také nikdo nic odnímat. Pozitivní souhlas s lidstvím jako účelem o sobě však předpokládá, že se bude každý snažit přispět určitou měrou kromě své vlastní blaženosti také k blaženosti ostatních.²

1.5.3 Povaha Kantovy teorie mravnosti

Empiristé, včetně Huma, poukazovali na historickou proměnu mravních hodnot a na jejich kulturní relativitu, ve které se lidská přirozenost různě rozvíjí. Na rozdíl od tohoto pojetí se Kant soustředí na trvalý mravní podstatu člověka. Mravní zákon je podle něho nadřazen času, místu, kultuře i tradici. Je autonomním obsahem čistého rozumu a Kant se soustředí ve svých etických koncepcích na teoretickou analýzu obecných vlastností mravnosti.³ Mravnost je podle Kanta vedena vnitřní svobodou a harmonií rozumové bytosti samotné jako princip vnitřní konzistence, jež předjímá konzistenci vnějšího světa, a tím uvádí vnější svobodu do harmonie se sebou samým, nikoli však postavenou na relativní kulturní rozmanitosti, ale na obecné nutnosti pro všechny rozumné bytosti.⁴

Kantova etika je především deontologická teze znějící ve smyslu, že morální hodnotu dává našemu jednání úmysl, a ne důsledek našeho jednání. I z tohoto důvodu bývá Kantův etický postoj někdy označován jako dogmatický. Kant prosazuje mravnost v takové míře povinnosti k mravnímu zákonu, že nebere ohledy na následky, které by

¹ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 57-58.

² KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 93.

³ ZNOJ, M. *Základy metafyziky mravů a Kantova etika*, in KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 15.

⁴ KERSTING, W. *Politics, freedom, and order: Kant's political philosophy*, in GUYER, P. *Kant*, s. 345.

z toho mohly vyplynout a jež by se nemusely vždy jevit jako jediné dobré. Autonomnost záměru oproti důsledku je však nezbytnou složkou každé etiky, která vychází ze subjektivní vůle, a tudíž rozlišuje mezi volbou a činem, záměrem a provedením. Kantovým cílem bylo zdůraznit mravní hodnotu motivace, i když nemusela být provedena. Nenachází však mravní hodnotu chtění abstraktně nezávislého na provedení. Mravnost podle Kanta nemá mít základ v náklonnosti, ale je tím záslušnější, čím více musíme přemáhat svůj přirozený sklon k účelovému jednání.¹

Kant klade důraz na zákonodárství a povinnost. Morální kvalita jednání je úměrná mravní kvalitě smýšlení. Jinými slovy, jestliže ctíme zákon a jednáme podle něho vědomě motivováni čistě z povinnosti, jednáme mravně dobře. Konkrétní povinnost určuje svědomí. Její mravní hodnotu kvalita vůle. Mravní kvalitu vůle nelze podle Kanta posuzovat na empirickém základě, nýbrž na základě vnitřního smýšlení, které je faktorem při rozhodování, zda jednat dobře či špatně.² Nedostatek mravnosti v jednání nespočívá v nedostatku rozumu, ale v převážení smyslovosti nad hybnou silou rozumu, což je tvrzení, které můžeme nalézt již u Platóna.³

1.5.4 Účel mravnosti

Pro mravní skutečnost je kromě hlediska povinnosti neméně důležité hledisko účelu praxe. Pokud má být morální princip čistý, pak musí odpovídat charakter čistě a formálně určené povinnosti čistého účelu. Tento účel musí vyplývat z čistého rozumu. Musí být tedy podle Kanta zásadně odlišný od empirického účelu motivovaného libostí a nelibostí. Účel mravnosti musí být nepodmíněný a absolutní. Na rozdíl od něho jsou všechny účely, jež si klademe empiricky, vždy pouze účely relativními. Kant tyto relativní účely označuje jako věci. A jejich hodnotu nijak neodlišuje od věcí skutečných. Věci je možno nahradit jinými věcmi. Můžeme s nimi kupčit.⁴

„Každá rozumná bytost jako účel sám o sobě musí ve vztahu ke všem zákonům, jimž by mohla být kdy podřízena, mít možnost považovat se zároveň za zákonodárnou, protože právě tato přiměřenost jejích maxim pro obecné zákonodárství vyznačuje ji jako

¹ ČECHÁK, V., SOBOTKA, M. a SUS, J. *Co víte o novověké filosofii*, s. 218-219.

² ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 73-74.

³ KANT, I. *O nejvyšším principu morálky*, in CHOTAŠ, J. a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 140.

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 55.

účel sám o sobě, a dále, její výsadní důstojnost oproti všem přírodním bytostem nese s sebou, že musí pojímat své maximy z hlediska sebe samé, ale zároveň z hlediska každé druhé rozumné bytosti jako bytosti zákonodárné. Takovým způsobem je nyní možný svět rozumných bytostí jako říše účelů, a to na základě zákonodárství všech osob jako členů. Podle toho musí každá rozumná bytost jednat tak, jako by na základě svých maxim byla vždy zákonodárným členem v obecné říši účelů.“¹

Člověk může určovat sebe sama tím, že si přikazuje mravní zákon ke svému jednání. Jsme vázáni povinnostmi jak sami k sobě, tak povinnostmi k druhým. Znamená to, že člověka můžeme považovat za prostředek pouze tehdy, je-li mu účel kategoricky nadřazen.² Nejvyšším účelem je podle Kanta člověk a lidství, což definuje slovy: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě druhého vždy jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“³

1.6 Maxima a praktický zákon

Praktické zásady, které obsahují všeobecné určení vůle, se mohou dělit na subjektivní a objektivní. Pokud jsou subjektivní a jsou platné pro samotnou vůli subjektu, nazývají se maximami. Jestliže tato maxima může být objektivně platná, jakožto pravidlo hodno každé rozumné bytosti, můžeme ji nazývat praktickým zákonem. Podmínkou je předpoklad, že čistý rozum v sobě obsahuje praktický důvod k určení vůle. V takovém případě lze hovořit o praktických zákonech. V praktickém jednání tedy nejsou maximy, které si stanovíme, ještě praktickými zákony.⁴ Jen takové maximy, které mohou být všeobecně platné, je možné považovat za praktické zákony, píše Kant v Základech metafyziky mravů.⁵

„Maxima je subjektivním principem chtění, praktický zákon jeho objektivním principem, který by sloužil všem rozumným bytostem i subjektivně jako praktický princip, kdyby rozum měl naprostou moc nad žádostivostí.“⁶

¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 100.

² ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 56-58.

³ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 91.

⁴ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 29-30.

⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 64.

⁶ Tamtéž, s. 64.

Kant zde zřetelně zastává stanovisko, že chce-li jednající člověk jednat mravně, musí si položit otázku, zda má jeho subjektivní maxima formu obecnosti a lze-li ji předepsat všem. Maximu, která splňuje toto stanovisko, potom můžeme nazvat objektivní praktickou zásadou. Jednající člověk jedná rozumně tehdy, je-li forma obecnosti důvodem pro určení maximy jeho vůle.¹

Zobecňování by se mělo podle Kanta týkat všech druhů pravidel jednání. Maximy i praktické zákony jsou vlastně podmnožinami praktických zásad. Podstata těchto zásad však nespočívá v obecnosti, ale v jejich subjektivní platnosti. Maxima je tedy určení, které platí pro individuální subjekt. Je to určení vůle každého jednotlivého rozumného tvora a není podstatné, zda je rovněž uznáváno objektivně, a je tedy praktickým zákonem. Maximy se nevztahují pouze na kauzální sled přírodních událostí a jejich zákonitostí, ale také na kladení účelů a jejich dosahování. Podle Kanta však maximy nelze chápat jako jednoúčelová subjektivní pravidla pro jeden neopakovatelný případ, ale musejí se týkat většího počtu stejných či podobných případů.² Subjekt sám činí maximy pravidly své žádosti a podle představy o nich jedná. Maximy jsou platné ve vztahu k tomu, kdo je klade či uznává. Jsou to pravidla jednajícího, která si sám stanovil nebo přijal.³ Možnost uskutečnění maximy jako obecného praktického zákona Kant cituje ve svých slavných výrociích:

„Jednej jen podle té maximy, od ní můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“⁴

„Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem.“⁵

Maximy, ze kterých je možné učinit praktické zákony, jsou vlastně obecné principy a normy, které poskytují orientaci v našem rozhodování. Platí pro široké spektrum oblastí života a slouží jako návod k obecnému, praktickému jednání bytostí

¹ RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 84-85.

² HÖFFE, O. *Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti*, in CHOTAŠ, J. a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 12- 13.

³ Tamtéž, s. 14.

⁴ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 84.

⁵ Tamtéž, s. 84.

obdařených rozumem. Jsou to de facto normy, které se prakticky orientují v obecných kontextech a podle Kanta tak činí nezávisle na měnících se sociálních danostech.¹

1.7 Hypotetický a kategorický imperativ

Imperativ je podle Kanta deontický soud s predikátem má být, který je vysvětlován pomocí predikátů prakticky dobrých nebo prakticky nutných. Prakticky dobré nebo prakticky nutné je podle Kanta to, co určuje vůli prostřednictvím rozumu motivací objektivních důvodů, které jsou platné pro každou rozumnou bytost.²

Jaspers v knize Kant toto Kantovo tvrzení rozvíjí slovy, že na naše jednání má vliv vůle, která je, stejně jako vědomí, součástí našeho vnitřního já. Vnitřně jsme si vědomi povinnosti, která je formulována v zákonech, a naše vůle nám umožňuje tyto zákony následovat. Tak jako události následují neúprosně zákony přírody, tak také naše jednání by mělo podle Kanta následovat zákony mravní. Naše jednání však často není v souladu s morálním zákonem a nezřídká mu dokonce odporuje.³ U čistě rozumové vůle je předpoklad, že může volit jediné dobro. Lidská vůle ale pouze čistě rozumová není a může být zároveň motivovaná sklony. Oba tyto určující důvody se mohou dostat do konfliktu, což znamená, že sklon může stát v opozici oproti tvrzení, že určitý způsob jednání je prakticky nutný.⁴

V základech metafyziky mravů Kant tvrdí, že všechny imperativy v sobě nesou přívlastek povinnosti. Tato povinnost však v subjektivní povaze nemusí být nutně praktikována. Prakticky dobré je podle Kanta to, co je určeno rozumem a naopak špatné je to, co vychází ze subjektivní náklonnosti k účelu prospěšnému v dané situaci, tedy fenoménu, který není možno považovat za obecný. Rozdíl je patrný v pocitu blaženosti, jelikož příjemné ovlivňuje vůli prostřednictvím počitků ze subjektivních příčin, zatímco princip rozumu je platný obecně. Imperativy přikazují buďto hypoteticky, nebo kategoricky.⁵

¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 65.

² RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 85.

³ JASPERS, K. *Kant*, s. 64.

⁴ RICKEN, F. *Obecná etika*, s. 85.

⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 76-77.

Hypotetický imperativ je příkaz podmíněný účelem. V případě hypotetického imperativu jednáme prakticky proto, abychom dosáhli nějakého vedlejšího cíle. Jestliže se naše jednání tedy vztahuje k jakémukoli jinému účelu, jedná se vždy o hypotetický imperativ. V takovém případě potom nelze podle Kanta hovořit o morálce v pravém slova smyslu. Naopak u kategorického imperativu stanovuje Kant jednání samo pro sebe jako objektivně nutné. Kant uvažuje o tom, že jednáme-li podle kategorického imperativu, tak se naše jednání nachází v souladu s naším rozumem a tímto principem tak ustanovujeme naše jednání za obecně nutné bez vztahu k jinému záměru. Následovat kategorický imperativ, aby byla jeho zákonodárnost platná, je tedy nutné bez jakéhokoli účelu.¹ Kant toto své stanovisko vysvětluje tvrzením, že existuje obecně lidský mravní princip, zákon platný a priori pro všechny rozumné bytosti, a ten se projevuje v každém rozumném vědomí, díky svědomí. Tento mravní zákon je kategoricky zavazující a nelze jej relativizovat empirickou motivací ve smyslu libosti a nelibosti, motivuje jej pouze rozumová forma obecného zákona.²

V Základech metafyziky mravů si Kant pokládá otázku, jak je vlastně možná existence imperativů. Jak je možné převádět prikazující donucování vůle na praktické jednání. Uvažuje o tom, že není obtížné představit si tento fenomén v heteronomních hypotetických imperativech, jako je např. imperativ zručnosti či imperativ chytrosti. V těchto případech klade Kant důraz na účel, který tyto myšlenkové a jednající sekvence bezpochyby motivuje. Klade si však otázku, která je téměř aporií, kterou je relativita blaženosti člověka, jež byla načrtnuta už výše v kapitole o blaženosti. Každý člověk touží dosáhnout blaženosti, přestože není schopný definovat to, po čem vlastně touží. Příčinou této neurčitosti je empirické prostředí, ve kterém se lidský život odehrává. Člověk je konečnou bytostí a je nemožné, aby si vytvořil přesný pojem toho, co má vlastně chtít.³

„Není možný žádný imperativ blaženosti, jenž by v přísném smyslu prikazoval vykonat to, co dělá šťastným, poněvadž blaženost není ideálem rozumu, nýbrž obrazotvornosti spočívající pouze na empirických základech, od nichž marně

¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 77-78.

² ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 54.

³ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 81.

*očekáváme, že by určily jednání tak, abychom dosáhli totality vskutku nekonečné řady následků.*¹

Kant požaduje, aby byl kategorický imperativ akceptován jako přírodní zákon a byl přijímán s veškerou vážností.² Je přesvědčen o tom, že pouze v takovém případě může člověk hovořit o morálce, když vidí druhého člověka stejně tak důležitého jako sebe sama. Vztah k sobě samému je zároveň vztahem k druhému člověku, polemizuje Kant, a proto nemůže být považována za mravní taková sebeúcta, která by nebyla zároveň přítomna také jako úcta k jinému člověku.³ Proto se kategorický imperativ vztahuje přímo k maximám a praktickým zákonům. Kant kategorický imperativ definuje hned několika způsoby, z nichž některé jsou již uvedeny v předchozích kapitolách. Höffe, ve svém pojednání o Kantově kategorickém imperativu, dělí tyto definice na jednu primární a tři sekundární formule:⁴

- 1) *Jednej jen podle té maximy, od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*⁵
- 2) *Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem.*⁶
- 3) *Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel, a nikdy ne jako prostředek.*⁷
- 4) *Všechny maximy mají ze své vlastní zákonodárné povahy souhlasit s možnou říší účelů jako říší přírody.*⁸

¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 81.

² MURÁNSKÝ, M. *Kantova deontologická etika*, in REMÍŠOVÁ, A. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 346.

³ Tamtéž, s. 350.

⁴ HÖFFE, O. *Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti*, in CHOTAŠ, J. a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 11.

⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 84.

⁶ Tamtéž, s. 84.

⁷ Tamtéž, s. 91.

⁸ Tamtéž, s. 98-99.

Höffe uvádí, že jsou všechna tato tvrzení navzájem ekvivalentní. Kategorický imperativ vyzývá k jednání podle takových maxim, jež člověk může použít jako obecný přírodní zákon. Höffe však podotýká, že tato teze obsahuje dva problémy. První problém se týká maxim jako předmětů zobecňování a druhý postupu jejich zobecňování.¹

Také Jaspers ve svém spise Kant polemizuje o Kantově kategorickém imperativu. Tvrdí, že kategorický imperativ je příliš formální. Píše, že konkrétní povinnost nepochází z absolutna, ale z podoby světa, od vůle po štěstí, od toho co se nám jeví pro nás jako nejvyšší dobro. Kategorický imperativ je podle Jasperse prázdný, jestliže není jeho funkce naplněna jako standard materiálního jednání ve světě. V konkrétní situaci musí být morální zákon objasněn teoretickými vědomostmi a praktickými zkušenostmi, říká Jaspers. Jeho stanoviskem a kritikou Kantova kategorického imperativu je tvrzení, že v nekonečně pestrém světě našeho jednání nemůže sám zákon poskytnout racionální sebejistotu a objektivitu v respektu k tomu, co je správné a co subjektivně akceptuje dobrou vůli.²

¹ HÖFFE, O. *Kantův kategorický imperativ jako kritérium mravnosti*, in CHOTAŠ, J a KARÁSEK, J. *Kantův kategorický imperativ*, s. 11-12.

² JASPERS, K. *Kant*, s. 70.

2 KANTOVA POLITICKÁ FILOZOFIE

2.1 Obecná struktura Kantovy politické filozofie

Kantova praktická filozofie zahrnuje etiku, filozofii práva, morální teologii, morální antropologii a dějiny. Kant zapracovává tyto disciplíny do své teoretické struktury, která se přímo dotýká také jeho politické filozofie.¹ Na rozdíl od mnoha jiných významných filozofů se však nevěnuje politické filozofii tak široce jako ostatním tématům, která ho tak významně proslavila ve filozofické tradici. Politická filozofie byla v jeho díle spíše okrajovou záležitostí. Stejně tak rozsáhlá sekundární literatura věnující se Kantovu dílu se zabývá politikou méně než jeho jinými koncepty. Kantova politická filozofie však přesto zaujímá nezanedbatelnou pozici v dějinách filozofie a má význam především v chápání pojmu zákona a člověka jako zákonodárné bytosti.²

Kant byl ve smyslu zákonodárství přesvědčen o tom, že historické principy nacházené v objektivních ideách, v normativních konstitucích kosmu, ve vůli Boží, v lidské přirozenosti či ve službách zájmu o sebe sama, jsou bez výjimky neadekvátní pro základy nepodmíněných praktických zákonů, a že lidský rozum může připustit pouze absolutní a praktickou nezbytnost a závaznost normám, jež vyvstávají z vlastní legislativy. Podle Kanta jsme subjekty zákonů rozumu. Tímto poznáním Kant osvobozuje člověka od dominance teologického absolutismu a od pout přírodního zákona. Kant upozorňuje na to, že se lidské bytosti mohou, a měly by se, podřít pouze vlastnímu rozumu, v čemž spočívá jejich důstojnost a zároveň jejich náročné a tíživé morální určení.³

Podle Kanta spočívá pozice politiky v praktickém využití kategorického imperativu. Není to otázka machiavelismu ve smyslu účel světí prostředky, nebo egoistického boje o moc. Politická filozofie je podle Kanta založena na morálních ideálech a na individuální autonomii. V politice je nutný takový zákon, který klade

¹ KERSTING, W. *Politics, freedom, and order: Kant's political philosophy*, in GUYER, P. *Kant*, s. 342.

² ARENTOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filosofii*, s. 15.

³ KERSTING, W. *Politics, freedom, and order: Kant's political philosophy*, in GUYER, P. *Kant*, s. 342.

požadavky nejen na vnitřní přesvědčení následovat zákon rozumu, ale především na vnější projevené jednání, které je naší praktickou povinností vůči druhým.¹

Ve spise *K věčnému míru* Kant píše o politice: „*Pravá politika nemůže učinit jediný krok, aniž by předtím nevzdala hold morálce, a i když je politika sama o sobě těžkým uměním, její spojení s morálkou žádným uměním není, neboť morálka vždy rozvazuje uzel, ježž politika neumí rozplést, když se spolu dostanou do sporu.*“²

Těmito postoji Kant zdůrazňuje své eticko-politické přesvědčení o tom, že je právo člověka nadřazené nad moc vládce. Toto tvrzení umocňuje slovy, že právo člověka musí zůstat posvátné, i kdyby to mělo stát vládnoucí moc sebevětší obětí.³

2.2 Kant jako osvícenský moralista

Kantovo etické myšlení bylo silně ovlivněno politickou situací doby, ve které žil, a to zejména osvícenstvím. Osvícenství bylo hnutím, které způsobilo sociální a politický pohyb, jímž přispělo k rozvoji evropské buržoazní společnosti a rostoucí ekonomické, sociální a politické reformě. Osvícenství je svým způsobem platné i dnes, neboť je postaveno na vyznávání hodnot, jako jsou sociální rovnost, náboženská tolerance, politická svoboda a kulturní rozmanitost. Tyto myšlenky osvícenců 18. století jsou stále hnací silou, alespoň v těch kulturách, které jsou ovlivněny evropským myšlením.⁴

V krátkém spise *Zodpovězení otázky: Co je osvícenství?* definuje Kant osvícenství jako vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nesvéprávnosti, a to především v náboženských záležitostech, protože pokud jde o umění a vědy, tvrdí Kant, že nemají vládcové žádný zájem hrát si na poručníky nad svými poddanými. Za nesvéprávnost považuje neschopnost používat vlastní rozum, aniž bychom byli vedeni někým jiným. Měj odvahu používat svůj vlastní rozum, to je heslo osvícenství, píše Kant. Lenost a zbabělost jsou příčinami, proč lidé z velké části, přestože jsou podle

¹ THOMSON, G. *Kant*, s. 93.

² KANT, I. *K věčnému míru*, s. 45.

³ Tamtéž, s. 45.

⁴ WOOD, A. *Kant's ethical thought*, s. 1.

Kanta dávno osvobození přírodou od cizího vedení, zůstávají dobrovolně nesvéprávní. Jak pohodlné je být nesvéprávný, kritizuje tuto pasivní pozici Kant.¹

Kant tvrdí, že ona nesvéprávnost je nejen nejškodlivější, ale i nejvíce ponižující. Osvícenský panovník by měl nahlížet osvícensky i na zákonodárství, což v Kantově pojetí znamená, že není nebezpečné svým poddaným umožnit, aby veřejně používali svůj vlastní rozum a veřejně předkládali světu své myšlenky o jeho lepším spravování, nebo se dokonce svobodomyšlnou kritikou dotýkali již daného řádu věcí.²

Osvícenství je podle Kanta postupný proces, kterého nejen jednotlivci, ale celá společnost dosahuje pomocí vlastního porozumění prostřednictvím kritické reflexe a otevřené komunikace. Není to uzavřený proces. Wood ve své knize Kantovo etické myšlení klade důraz na nutnost nedogmatického hodnocení jakékoli filozofické koncepce a na akceptování a snahu chápat historické souvislosti. Píše, že bychom v první řadě měli studovat historii etiky v kontextu zvyků a tradic. Pochopení etických otázek je nutné pro jejich následné ospravedlňování, kritizování či jejich nápravu. Kritické chápání historie etiky je nezbytné pro naše etické myšlení. Nejde o to zbožně obdivovat moudrost a ctnost, nebo být naopak rozčarováni jejich absencí. Jde o to, aby naše vlastní filozofické myšlení následovalo pochopení historických otázek a souvislostí. Tímto postojem určité osvícenství pokračuje i v následovnících Kanta skrze reformu a kritiku jeho děl a postojů.³

2.3 Kantovy charakteristické dobové postoje

Kantova etika je založena na důstojnosti člověka, což vyžaduje dodržování morálních hodnot a uznání rovných práv lidských bytostí. Kant vidí představu kosmopolitního společenství, ve kterém tvoří jednotlivé osoby kolektivní celek, jako společný zájem rozumných bytostí.⁴

¹ KANT, I. *Zodpovězení otázky: Co je osvícenství?*, in KANT, I. *Studie k dějinám a politice*, s. 148.

² Tamtéž, s. 154.

³ WOOD, A. *Kant's ethical thought*, s. 3-4.

⁴ Tamtéž, s. 2.

Problém u Kanta ovšem nastává v určitých konzervativních postojích, neboť např. rozděluje rasy na kategorie: bílou, žlutou, černou a rudou. Řadí jejich charakteristiky a schopnosti hierarchicky a tvrdí, že pokrok lze očekávat pouze od bílé rasy. To samo o sobě odporuje jeho přesvědčení o autonomii morálky a její nezávislosti na kultuře, geopolitice, sociologii a antropologii. Kant se rovněž vymezuje ve smyslu genderu. Žena je uznávána jako racionální bytost, ale není vhodná svým temperamentem a duševní výbavou pro plnohodnotné funkce ve veřejné sféře. Kantovy názory na sex jsou z dnešního pohledu také velice kontroverzní. Pohlavní styk prohlašuje za degradaci lidstva, protože je to akt, v němž lidé spatřují jako účel požitků. Sex toleruje pouze v rámci manželství a masturbaci považuje za nepřirozenou. Extrémy jako je znásilnění či sodomie doporučuje trestat trvalým vyhoštěním člověka ze společnosti, což je ovšem v tomto případě relevantní.¹

V návaznosti na Rousseaua se Kant zabývá také rovností mezi lidmi. Kant je přesvědčen o tom, že lidská rasa má před sebou stále velmi dlouhou cestu ke kosmopolitní říši svobody. Náš společenský život je poškozen a potřebuje podle Kanta důkladnou reformu. Kantovo rovnostářství se projevuje v jeho přesvědčení, že republikánská forma vlády je pouze taková, která je v souladu s myšlenkou práva, protože respektuje svobodu, rovnost a nezávislost jejích občanů.²

I když je Kant přesvědčen o větší civilizovanosti Evropanů nad jinými národy, odmítá rasistické přesvědčení o tom, že existuje rozdíl v lidských právech jiných národů. Nesouhlasí s principy evropského kolonialismu, odmítá akt napadnutí a dobytí území neevropanů, jako by jeho obyvatelé neměli nárok na vlastní zemi. Kant souhlasí s Rousseauem, že sociální nerovnosti, bohatství a moc jsou nespravedlivé. Tato nespravedlnost vyplývá podle Kanta z celkově špatného sociálního systému.³

Ve spise K věčnému míru Kant píše: *„Stejně jako pohlížíme s hlubokým opovržením na náchyllost divochů ke svobodě, jež není založena na zákoně, k níž patří spíše se ustavičně rvát než se podrobit zákonnému tlaku, který má být jimi samými ustaven, a tak dát přednost divoké svobodě před rozumovou, a považujeme to za surovost, neotesanost a zvířecí snižování lidskosti, tak bychom měli mít za to,*

¹ WOOD, A. *Kant's ethical thought*, s. 2-3.

² Tamtéž, s. 6.

³ Tamtéž, s. 7.

*že civilizované národy by měli spěchat, aby se co nejdříve dostaly z tak bídného stavu. Místo toho však každý stát zakládá spíše svůj majestát právě na tom, že není podroben vůbec žádné vnější zákonné nutnosti.*¹

Kant se zabývá rovněž trestnými činy a je nekompromisním obhájcem trestu smrti při zločinu vraždy. Zajímavé je, že v této souvislosti upozorňuje na to, že ani v zájmu ochrany oběti by nebylo vhodné, použít např. lež či jinou alternativu porušující obecné mravní přesvědčení. Zde opět vyvěrá Kantova deontologická převaha nad konsekvencialismem, která ovšem v praxi může být jen stěží obhajitelná.²

Názory filozofů jsou postupem času reformovány, rozvíjeny či odmítány. Podobně je tomu i u filozofie Kanta. Některé jeho postoje jsou přirozeně důsledky dobového kolektivního povědomí, kdy takové hodnocení bylo obecně běžné a vžité, a mohou se z dnešního pohledu jevit v lepším případě jako přežití, v horším případě jako protiva k etickému smýšlení. Jiné Kantovy myšlenky ovlivněné dobou a zejména osvícenstvím jsou naopak revoluční a nadčasové.³

2.4 Morálka a dějiny lidstva v přírodním kontextu

Kantova politická filozofie koresponduje s filozofií dějin. Podle Kanta jsou dějiny součástí přírody a člověk je součástí stvoření jako jeho konečný účel. Kant akceptuje dějinnou nahodilost a nepředvídatelnost v režii prozřetelnosti a upírá primární význam osobnostem, událostem nebo velkým příběhům a skutkům. Poukazuje na to, že tajná lest přírody způsobuje pokrok druhu a jeho rozvoj v posloupnosti generací. Tento pokrok nelze zachytit v životním období jednotlivce, ale pouze v dějinném procesu rozvíjejícím celé lidstvo a lidství v něm. Sama příroda determinuje dějinné procesy. Lidský život je krátký na to, aby stačil rozvinout všechny tyto lidské vlastnosti a možnosti. Dějiny lidského druhu jsou procesem, během něhož se zárodky vložené do něj přírodou mohou rozvinout a osud rodu člověka na Zemi může být naplněn. Kant se neptá tolik na minulost, jako ho zajímá otázka budoucnosti lidského druhu. Dějinný

¹ KANT, I. *K věčnému míru*, s. 20.

² WOOD, A. *Kant's ethical thought*, s. 2.

³ Tamtéž, s. 4.

proces je otázkou realizace nejvyššího účelu, k jakému člověk může směřovat, a tím je společnost.¹

K tomuto nejvyššímu účelu vybavila příroda lidstvo tím, že prozřetelně rozesela během dějin lidi do všech končin Země, zahнала lidi válkami do všech světových stran, kvůli válkám donutila lidi vstoupit do více či méně zákonných poměrů. Kant se zamýšlí ve spise *K věčnému míru nad prozřetelností přírody*, která zařídila možnost obživy člověka i na těch nejnehostinnějších místech naší planety.²

„Ještě zřetelněji vysvítá účel, když si uvědomíme, že vedle zvířat žijících na pobřeží ledového moře, která jsou chráněna kožešinou, skýtají také ještě tuleni, mroži a velryby svým masem potravu a svým tukem topivo místním obyvatelům. Nejvíce obdivu vzbuzuje ovšem to, jak příroda opatřuje těmto krajinám bez rostlin naplavené dřevo, bez něhož by si tamní obyvatelé nemohli vyrobit ani své dopravní prostředky a zbraně, ani chatrče, kde přebývají, lidé jsou tolik zaměstnáni válkou proti divé zvěři, že spolu žijí v míru.“³

Pokud chceme skutečně pochopit dějiny, musíme se podle Kanta snažit přijmout stanovisko, že dějinný vývoj událostí má určitý účel a plán. Kant se tímto tvrzením nesnaží dokázat existenci takového plánu, ale snaží se metodologicky naznačit, že tímto pohledem můžeme spíše porozumět autentickým dějinným událostem, studujeme-li je tak, aby jejich smysl vyvstal v jiném a širším světle, než když jsou nazírány v nahodilosti či v samotných lidských činech. Kant předpokládá, že pokud je základní přirozeností člověka jeho svobodná vůle, pak je plánem přírody vychovávat nás směrem ke svobodě a racionalitě. Dějiny by měly být procesem, který nás směřuje k čím dále, tím větší svobodě, což však nemusí být na první pohled zřejmé, proto klade Kant důraz na dějinný proces, který zahrnuje obecně vývoj celého lidstva.⁴

¹ ARENDOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filosofii*, s. 15-17.

² KANT, I. *K věčnému míru*, s. 29.

³ Tamtéž, s. 29.

⁴ THOMSON, G. *Kant*, s. 97.

2.5 Vývoj lidské společnosti k věčnému míru

Mír mezi státy je předpokladem pro rozvoj všech národů a měl by být prioritou a všestranným úkolem mezinárodní politiky států na Zemi. Lidstvo spojuje jeden společný osud a státy a národy jsou stále více závislé jeden na druhém, přestože mezi nimi existují slabší a silnější. Tento obecný zájem vyjadřuje spojení cílů míru a spravedlnosti. Toto spojení však může být příčinou závažných konfliktů týkajících se cíle, neboť je kulturně a geograficky sporné, co je obecně spravedlivé. Obecné dobro světového společenství není předem dáno, nýbrž je to úkol, píše Bernard Sutor ve svém pojednání o Politické etice.¹

Nejvýznamnějším Kantovým politickým dílem je již zmíněný spis K věčnému míru. Tento spis byl vydán v roce 1795 a obsahuje ve třech oddílech vypracované otázky záruky míru mezi státy, občanského zřízení v jednotlivých státech a otázku občanského, mezinárodního a světoobčanského práva. Kant se v něm zabývá mimo jiné také přirozeným stavem člověka, podobně jako tak činili i mnozí myslitelé, kteří byli v politické filozofii svým dílem výrazně aktivnější.²

„Mír mezi lidmi žijícími vedle sebe není přirozený stav, tím je spíše stav válečný, tj. stav, který, ač není vždy vzplanutím 349 projevů nepřátelství, je přece neustálým ohrožením míru. Stav míru musí být tedy zjednán; upuštěním od projevů nepřátelství není totiž ještě mír zajištěn, a není-li si člověk jist před svým sousedem (takové jistoty lze však dosáhnout jen v zákonném stavu), může se k tomuto sousedovi, kterého k takovému ujištění vyzval, chovat jako k nepříteli.“³

Základním cílem politiky by mělo být podle Kanta dosažení spravedlivého společenského uspořádání, které by dosáhlo ideje věčného míru. Tento ideál vyžaduje jeho mezinárodní uznání. Kant se domnívá, že konfederace republik v mírových vztazích je nejlepší možnou volbou uskutečnění tohoto ideálu. Politický ideál je sice nedosažitelný, nicméně se k němu podle Kanta můžeme přibližovat.⁴

¹ SUTOR, B. H. *Politická etika*, s. 308.

² NOVOTNÝ, K. a SOBOTKA, M. *Předmluva*, in KANT, I. *Studie k dějinám a politice*, s. 7-8.

³ KANT, I. *K věčnému míru*, s. 15.

⁴ THOMSON, G. *Kant*, s. 97.

Za neplatné má být však podle Kanta považováno takové sjednání míru, které by bylo uzavřené s tajnou výhradou o důvodu k budoucí válce. Kant podotýká, že takové uzavření míru by neznamenal trvalé navození mírového stavu, ale znamenalo by pouhé dočasné příměří. Kant vidí ideu míru ve stavu, kdy pojem mír znamená opravdu konec všech nepřátelských činů a ke kterému lze zařadit přívlastek „věčný“, jehož uzavřením jsou rušeny zároveň všechny války současné i budoucí.¹

2.6 Problematika válečného stavu

Kant, ovlivněn Velkou francouzskou revolucí, spatřuje pokrok, který je součástí plánu přírody. Je zajímavé, že se v otázce války přiklání k míru, zatímco revoluci jednoznačně přijímá. Ve spise K věčnému míru píše, že rozum, jakožto nejvyšší zákonodárná moc, válku jako právní postup veskrze zatracuje. Naopak mírový stav činí bezprostřední povinností, přičemž tento stav nemůže být zajištěn, pokud nedojde ke smlouvě mezi národy. Z tohoto jasně vyplývá daná maxima konání. U Kanta však dochází k určitému rozporu, neboť hovoří o válce vícekrát, přičemž jeho mínění není jednoznačné, přestože formuluje mír jako výsledek svých úvah o dějinách a postupu lidstva. V Kritice soudnosti se tímto tématem zabýval v části o vznešenu:²

„Neboť co je předmětem největšího obdivu i pro divocha? Člověk, který se ničeho neleká, který nemá z ničeho strach, který neustupuje nebezpečí. I v nejmrvnější společnosti zůstává vojákovi tato znamenitá vážnost, a to proto, že i zde se ukazuje nezviklatelnost jeho mysli nějakým nebezpečím. Proto při srovnání státníka a vojevůdce estetický soud rozhodne pro vojevůdce. Dokonce i válka má v sobě něco vznešeného. Naproti tomu dlouhý mír nechává vládnout pouhého obchodního ducha, s ním ale nízkou ziskuchtivost, zbabělost a změkčilost, a činívá schopnosti národa nízkými.“³

Na otázku, jestli mohou být války dobré či zcela odsouzeníhodné v perspektivě pokroku civilizace, podává Kant nejednoznačnou odpověď. V jeho vyjádření je konečným záměrem přírody světoobčanský celek jako systém všech států, u nichž je nebezpečí, že na sebe mohou nepřátelsky působit, a válka jako neplánovaný podnik

¹ KANT, I. *K věčnému míru*, s. 9-10.

² ARENDOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filosofii*, s. 81-82.

³ KANT, I. *Kritika soudnosti*, s. 94.

vyvolaný bezuzdnými lidskými vášněmi může ve skutečnosti sloužit nejen jako příprava na případný celosvětový mír, ale bez ohledu na nejhroznější útrapy, jež uvrhne na lidský rod, a bez ohledu na útrapy, které působí v době míru neustálá připravenost k válce, jako hnací motor k tomu, aby se rozvíjely všechny talenty, které slouží kultuře. Válka není podle Kanta tak nenapravitelně zlá jako mrtvolnost universální monarchie. Pluralita národů spolu se všemi konflikty, které plodí, je hybatelem pokroku.¹

V opozici k této myšlence ovšem stojí kategorický imperativ, který jasně říká, že válka nemá být. Otázkou tedy není to, zda je věčný mír skutečně možný, nebo zda se dokonce v našem úsudku nemýlíme, když ho předpokládáme, ale místo pochybností je podle Kanta důležité jednat tak, jako by měl opravdu nastat, neboť takto jednat považuje Kant za naši povinnost. Je zde patrný paradox Kantova rozpolcení, kdy na jedné straně stojí podřízení se maximě jako praktickému zákonu a na straně druhé reflektuje svůj úsudek jakožto pozorovatele historického dění. Kdyby jednal na základě poznání, k němuž dospěl jako divák, stal by se ve svých vlastních očích zločincem. Kdyby však kvůli morální povinnosti tento dojem ignoroval, stal by se příliš idealistickým ve svých závěrech. Existenciálním východiskem jeho náhledů je jeho nezainteresovanost. Jako pozorovatel považuje Francouzskou revoluci za velkolepou událost. Válka s sebou nese pokrok, jak technický, tak podle Kanta i morální. Je totiž tak hrozná, že Kant předpokládá porozumění lidstva válkám se už navždy vyvarovat. Věří ve spolupráci na mezinárodních dohodách, které lidstvo dovedou do vytouženého cíle míru. Pro Kanta to není osud, nýbrž pokrok, záměr a lest přírody, lest samotných dějin.²

V úvaze o Domnělém počátku dějin píše Kant, že na stupni kultury, ve kterém se lidský rod nacházel ve své autentické době, je válka ještě nepostradatelným prostředkem, jak dovést rod dál k ideálu věčného míru. Pouze tehdy, až dosáhne kultura svého vrcholu, bude pro nás stálý mír blahodárný, a také pouze díky tomu možný. Skrze nejhorší zla, jež tísní civilizované národy, a která jsou způsobena válkou, ne skutečnou nebo tou minulou, ale tou potenciální a směřující ke stupňovanému vyzbrojování k budoucí válce, kráčí lidstvo k pokroku. Na toto jsou vynakládány všechny síly státu, všechny plody kultury, které by mohly být použity k ještě větší kultuře. To vše

¹ ARENTOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filosofii*, s. 83.

² Tamtéž, s. 84-85.

ospravedlňováno obavami z vnějšího ohrožení. Je velice relativní a zavádějící takováto tvrzení morálně přijmout, je to jeden z oněch paradoxů Kantovy etiky a politické filozofie, kdy stojí vedle sebe tvrzení, která jsou v naprostém rozporu. Kant tyto negativní atributy lidských dějin i budoucích událostí vnímá jako prozřetelnost, která řídí chod lidských věcí, jež se vyvíjí pozvolna od horšího k lepšímu. Každý je podle Kanta povolán přispět svým způsobem k tomuto účelu samou přírodou.¹ Ve spise *K věčnému míru* Kant vyslovuje větu o důležitosti rozumu a moudrosti použitých ve vypjaté situaci: „*Státy připravené na válku mají vzít v úvahu maximy filozofů o podmínkách možnosti veřejného míru.*“²

2.7 Problematika politiky, morálky a práva

Podle Kanta by neměl existovat rozpor mezi politikou jakožto aplikovanou právní naukou a mezi morálkou ve smyslu teoretické právní nauky. Tento rozpor by totiž přivodil morálce újmu v její bezostyšnosti a ona by se stala spíše obecnou naukou o chytrosti umožňující volit nejvhodnější prostředky k vlastnímu prospěchu. Přirovnáním k biblickému přísloví vkládá Kant politikovi do úst větu: Buďte obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice. Kant si uvědomuje paradox této úvahy v praxi, neboť bude-li toto tvrzení považováno za příkaz, nastává absurdita v podobě protikladných tvrzení, která by však měla naopak určovat jednotu.³

Všeobecný princip práva člověka stanovuje podle Kanta apriorní formu politiky, a ne její empirický obsah. Tato forma vzniká jako ekvivalence svobody každého člověka se svobodou všech ostatních v souladu s všeobecným zákonem. Kant definuje politický ideál práva člověka jako sjednocení vůle jednoho člověka s vůlí ostatních v podmínkách všeobecného zákona svobody. Ustanovuje však podmínku, že vnější svoboda vyžaduje existenci vynuceného práva. Svoboda vyžaduje jistou míru donucení. Kant toto tvrzení vysvětluje obhajobou legitimního násilí v případě, že je použito proti tomu, kdo porušuje svobodu druhých. Jakýkoliv jiný druh donucení je podle Kanta nepřijatelný.⁴

¹ KANT, I. *Domnělý počátek dějin lidstva*, in KANT, I. *Studie k dějinám a politice*, s. 57-59.

² KANT, I. *K věčnému míru*, s. 35.

³ Tamtéž, s. 36.

⁴ THOMSON, G. *Kant*, s. 94.

Kant sdílí přesvědčení společné všem podobám teorie přirozeného práva, a to že existuje objektivní, věčně platný a univerzálně závazný princip práva, který je dosažitelný pro lidské vědění, jenž vykresluje nezměnitelné pouto mezi tím, co je správné a tím, co správné není. Tento univerzální princip práva zavazuje podle Kanta každého člověka a díky tomuto právu může být posuzována správnost lidských činů.¹

„Kant, narozdíl od svých předchůdců v determinaci konceptu a principu práva, neapeluje na empirickou lidskou přirozenost, ani na přirozenost teologického pohledu na svět, jež zahrnuje rozum, nýbrž pouze na legislativní rozum, očištěný od všech antropologických rysů, vylučující elementy přírody. Pouze vlastnosti rozumu samotného jsou k dostání za účelem určení neempirického konceptu práva: zákonnost, univerzálnost, formalita, nutnost.“²

Kantův koncept práva ve své podstatě tedy uvádí, že je právo celkový počet podmínek, pod nimiž se může sjednotit vůle jednotlivce s vůlí druhého člověka pod univerzálním zákonem svobody. Tento princip práva odpovídá Kantově tezi, že každý počín je správný tehdy, jestliže neomezuje svobodu jednotlivce a jeho svobodná vůle může existovat společně s vůlí všech ostatních. Kantův koncept správného jednání se zabývá pouze vnější sférou svobody činu. Jen dopady činů na svobodu činu druhého spadají do jeho zájmu. Vnitřní intence a přesvědčení vylučuje ze sféry spravedlnosti, stejně jako zájmy a potřeby. To znamená, že nároky práva nemohou vycházet z heteronomních potřeb jednotlivce. Kantův zákon práva z rozumu je univerzálním formálním zákonem svobody činu. Soustředí se výhradně na otázku kompatibility vnější svobody jednoho člověka vůči těm ostatním, čímž omezuje individuální čin v rámci hranic jeho možné univerzalizace. Stejně jako morální zákon uvádí vnitřní svobodu do harmonie se sebou a funkcemi coby principy konzistence vnitřního světa skrze jeho vyloučení ze všech univerzálních maxim, takže analogie obecné podstaty morálky a práva je v tomto případě zcela zřetelná.³

¹ KERSTING, W. *Politics, freedom, and order: Kant's political philosophy*, in GUYER, P. *Kant*, s. 344.

² Tamtéž, s. 344.

³ Tamtéž, s. 345.

Kant vyslovuje ve spise K věčnému míru nadějnou myšlenku, zabývající se právem a směřující od instituce státu k člověku:

„Úcta, kterou každý stát vzdává pojmu práva, přece dokazuje, že lze nalézt v člověku ještě větší, i když zatím jen dřímající, morální vlohu k tomu, aby v sobě přece jednou ovládl zlý princip a aby v to doufal také u jiných lidí.“¹

¹ KANT, I. *K věčnému míru*, s. 21.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci je osvětlena základní Kantova terminologie a nastíněna povaha Kantovy morální a politické filozofie. První setkání s filozofií Immanuela Kanta, na které si velmi dobře vzpomínám, bylo s jeho slavným výrokem, jež zdobí i místo Kantova posledního odpočinku. Výrok byl vyřčený hercem Vlastimilem Brodským, který hrál roli z politických důvodů suspendovaného profesora filozofie ve filmu režiséra Jiřího Menzela „Skřivánci na niti“, natočeného podle literární předlohy Bohumila Hrabala. Je to výrok ze závěru spisu *Kritiky praktického rozumu*:

„Dvě věci naplňují mysl stále novým a vzrůstajícím obdivem, čím častěji a vytrvaleji se jimi přemýšlení zabývá: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.“¹

Tento výrok ve mne vyvolal úctu k jeho autorovi a obdiv k hloubce sdělení, které je možné vtěsnat do takto krátké věty. Kant rozvíjí toto úsloví myšlenkami:

„Obě, jednu ani druhou nesmím hledat jako zahalené v temnotách, nebo v nadmyslu, mimo svůj obzor, a pouze tušit, vidím je před sebou a spojuji je bezprostředně s vědomím své existence. Ta první začíná od místa, které zaujímám ve vnějším smyslovém světě, a rozšiřuje souvislost, v níž stojím, do nedozírných dálek se světy nadsvěty, systémy nadsystémy, nadto ještě v neomezené časy jejich periodického pohybu, jeho počátku a trvání.“²

Kantův velký přínos v etické filozofii je zřejmý v myšlence, že podstata a pravá důstojnost člověka neleží v intelektuální oblasti, nýbrž že se nachází v mravní hodnotě, kterou musí rozum ovládnout nejdříve a nejhluběji, má-li se stát ukazatelem lidské praxe.³ Mravnost v Kantově díle je chůzí po velice tenkém ledě a je třeba pochopit, že ta opravdová mravnost podle Kanta pramení z rozumu, jehož darem je možnost si zřetelně uvědomit, jakou cestou se máme ubírat, aby naše činy mohly být považovány za mravní a stát se těmi maximami, které Kant nazývá praktickými zákony. V Kantově

¹ KANT, T. *Kritika praktického rozumu*, s. 275.

² Tamtéž, s. 275-276.

³ PATOČKA, J. *Doslov ke Kantově kritice praktického rozumu*, in KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 289.

morální filozofii je všudypřítomná obecná pozice morálky a její jasně deontologická povaha. Nevztahuje se k důsledku, ale k úmyslu jednajícího, což může vést, a vedlo, ke konfrontaci s jinými mysliteli, jmenovitě s těmi z empirického, pozitivistického a utilitaristického tábora. Kant totiž nadřazuje morálku nad jakoukoli zkušenost a odmítá tím její relativnost vůči konkrétní události či příčině, což je opravdu tvrzení odvážné a hodné zamyšlení i kritiky.

Důvodem této kritiky je především to, že se Kant nevyjádřil k tomu, co bychom měli dělat, ale definuje kategorický imperativ jako formuli. Je to sice Kantovo vyjádření účelu, ale zůstává otázkou, zda je tato formule pravdivá a efektivní nebo ne. Kant podle kritiků přehlíží materiální hodnoty a zkušenost, které by byly prvotními příčinami motivu etického jednání.¹

„Proto, abychom mohli přijmout v morálce motivy libých a nelibých pocitů, ušlechtilých ctností a praktických základních potřeb či duchovních hodnot, musíme odvrátit pohled ze zdroje a původu Kantova myšlení.“²

Je však třeba ocenit Kantovu hlubokou lidskost a víru v člověka jako konečného účelu, který přesahuje naši tělesnost. Dualita vnějšího a vnitřního světa, transcendentální metafyzika a až svatá úcta k zákonům a povinnostem naznačují řád, který byl pro Kanta nesmírně důležitý. Tam, kde není řád, nastává chaos a upadá morálka. Kant skrze svou preferující analogii přírodních fyzikálních zákonů a zákonů mravnosti usiloval o nalezení bezpodmínečné morální povahy uvnitř rozumu každého člověka a prakticky každé fiktivní možné bytosti obdařené rozumem, aby perfekcionista, až pedantsky definoval a rozepsal morální teorii tak, jak se to ještě žádnému jinému mysliteli před ním nepodařilo a pravděpodobně není takto široce rozepsána ani žádná jiná teorie morální filozofie, která byla vytvořena i po Kantově smrti.

¹ JASPERS, K. *Kant*, s. 70.

² Tamtéž, s. 70.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Primární literatura

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil J. Loužil, J. Chotaš, I. Chvatík. 1.vyd. Praha 5: OIKOYMENH, 2002. 567 s. ISBN 80-7298-035-1.

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Přeložil J. Loužil. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1996. 310 s. ISBN 80-205-0507-5.

KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti*. Přeložil V. Špalek, W. Hansel. 1. vyd. Praha: Odeon, 1975. 272 s.

KANT, Immanuel. *K věčnému míru, O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Přeložil Karel Novotný, Petra Stehlíková. 1. vyd. Praha 5: OIKOYMENH, 1999. 101 s. ISBN 80-86005-55-2.

KANT, Immanuel, *Studie k dějinám a politice*. Uspořádal M. Sobotka, K. Novotný. Přeložil J. Loužil, P. Stehlíková, K. Novotný. 1. vyd. Praha 5: OIKOYMENH, 2013. 191 s. ISBN 978-80-7298-312-4.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Přeložil L. Menzel. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. 134 s. ISBN 80-205-0152-2.

Sekundární literatura

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Přeložil K. Šprunk. Praha: Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-7113-11-3.

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. 2. vyd. Přeložil K. Šprunk. Praha: SPN, 1991. 305 s. ISBN 80-04-26038-1.

ARENDTOVÁ, Hannah. *Přednášky o Kantově politické filosofii*. Přeložil V. Pokorný, M. Ritter. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2003. 202 s. ISBN 80-7298-058-0.

CORETH, Emerich a SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. Přeložil D. Mik. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. Dějiny filosofie; 3. díl. ISBN 80-7182-119-5.

ČECHÁK, Vladimír, SOBOTKA, Milan a SUS, Jaroslav. *Co víte o novověké filosofii*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1984. 328 s.

GUYER, Paul. *Kant*. 1. published. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1992. 500 s. ISBN 0-521-36768-4.

GUYER, Paul. *The Cambridge companion to Kant and modern philosophy*. 1. published. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2006. 722 s. ISBN 0-521-52995-6.

HÁLA, Vlastimil. *Impulsy Kantovy etiky: (Kant - Bolzano - Brentano)*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1994. 119 s. ISBN 80-7007-061-7.

HEIDEGGER, Martin. *Fenomenologická interpretace Kantovy Kritiky čistého rozumu*. Přeložil J. Kuneš. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. 344 s. ISBN 80-7298-124-2.

CHOTAŠ, Jiří a KARÁSEK, Jindřich. *Kantův kategorický imperativ*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005. 149 s. ISBN 80-7298-096-3.

JASPERS, Karl. *Kant*. Orlando: Harcourt Brace & Company, 1962. ix, 159 s. ISBN 0-5-646685-6.

KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Přeložil P. Šourek, D. Kostomitsopoulos, M. Pokorný. 1. vyd. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2000. 516 s. ISBN 80-7207-374-5.

REMIŠOVÁ, Anna. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2008. Bratislava. 894 s. ISBN 978-80-8101-103-0.

RICKEN, Friedo. *Obecná etika*. Přeložila D. Petříčková. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. 166 s. ISBN 80-85241-72-2.

SOBOTKA, Milan, MOURAL, Josef a ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 1993. 269. s. ISBN 80-7007-030-7.

SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2014. 264 s. ISBN 978-80-7429-223-1.

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 389 s. ISBN 80-7021-253-5.

SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. Přeložil Z. Bígl, Z. Drápala. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. 392 s. ISBN 80-86005-17-8.

THOMSON, Garrett. *Kant*. Přeložila L. Hábová. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo PT - Albert Marenčin, 2004. 119 s. Osobnosti filozofie. ISBN 80-88912-57-1.

WOOD, Allen. *Kant's ethical thought*. 1. published. Cambridge: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1999. 464 s. ISBN 0-521-64836.

RESUMÉ

This work deals with the problem of the moral philosophy at work of Immanuel Kant. It is divided into two parts. The first part deals with the moral philosophy, the second part focuses on the political philosophy and its relationship to morality. This work explains the basic Kant's terminology and his attitudes, which were much affected by age of Enlightenment. This work emphasizes Kant's rationalism and autonomy, which were different from the thoughts of empiricists. While creating this work I used several Kant's files and many secondary literature. For these reasons, this work contains a lot of information in one compilation, which is the goal of this work. This work is basically a summary of Kant's moral and political philosophy.